

بسم الله الرحمن الرحيم

جواب به سؤال

مفهوم بدی و نیکی در آیات ۷۸ و ۷۹ سوره نساء

(ترجمه)

به جواب محمود سنقرط

سؤال:

السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته!

ستایش مخصوص الله سبحانه و تعالی است و درود و سلام بر رسول الله صلی الله علیه وسلم، خاندان، اصحاب شان و کسانی که از ایشان پیروی می کنند. اما بعد:

شیخ گرامی ما، الله سبحانه و تعالی شما را حفظ و حمایت کند، از فضل خویش بر شما بیفزاید و شما را به آنچه دوست دارد و می پسندد، موفق گرداند! از الله سبحانه و تعالی می خواهیم که نصرت و حاکمیت را هرچه زودتر نصیب ما سازد و در آینده ای نزدیک، این دو را به دست شما تحقق بخشد؛ بی گمان، او سرپرست این کار و بر انجام آن تواناست. الله سبحانه و تعالی در کتاب عزیز خویش، در آیات ۷۸ و ۷۹ سوره نساء می فرماید:

﴿أَيْنَمَا تَكُونُوا يُدْرِكْكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُّشِيدَةٍ وَإِنْ تُصِبِّهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَإِنْ تُصِبِّهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِكَ قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ فَمَالِ هَؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا (۷۸) مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ وَأَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا﴾

ترجمه: هر جا باشید، مرگ شما را درمی یابد؛ هر چند در برج های محکم باشید! و اگر به آنها [= منافقان] حسنه (و پیروزی) برسد، می گویند: «این، از ناحیه الله است.» و اگر سیئه (و شکستی) برسد، می گویند: «این، از ناحیه توست.» بگو: «همه اینها از ناحیه الله است.» پس چرا این گروه حاضر نیستند سخنی را درک کنند؟! (آری) آنچه از نیکی ها به تو می رسد، از طرف الله است و آنچه از بدی به تو می رسد، از سوی خود توست و ما تو را رسول برای مردم فرستادیم و گواهی الله در این باره، کافی است!

پس چگونه می توان میان این دو مطلب جمع کرد: نخست این که نیکی و بدی، هر دو از جانب الله سبحانه و تعالی است، چنان که آیه نخست بیان می کند و دوم این که تنها نیکی از جانب الله سبحانه و تعالی است اما بدی از خود انسان است، چنان که آیه دوم توضیح می دهد؟ این در حالی است که در آیه نخست، کسانی که درباره بدی می گفتند: «این از جانب تو است»، مورد سرزنش قرار گرفته اند؛ چنان که در قسمت اخیر آیه آمده است:

﴿فَمَالِ هَؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا﴾

ترجمه: این مردم را چه شده است که نزدیک نیست هیچ سخنی را بفهمند؟

از شما تقاضا دارم در این زمینه توضیحی روشن، کامل و قناعت‌بخش ارائه فرمایید؛ زیرا با آن‌که برخی کلیپ‌های تصویری شماری از شیوخ معاصر را مشاهده کردم، پاسخ مورد نظر خود را در آن‌ها نیافتم، سخنان آنان غالباً کلی و اجمالی بود و توضیح تفصیلی در آن وجود نداشت. الله سبحانه و تعالی بهترین پاداش را به شما عطا فرماید.

جواب:

وعلیکم السلام ورحمة الله وبرکاته!

نخست) برادر گرامی، موضوع پرسش شما در مورد قول الله سبحانه و تعالی در این دو آیه کریمه است: آیه نخست:

﴿وَإِنْ تُصِيبْهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَإِنْ تُصِيبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِكَ قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ فَمَالِ هَؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا﴾ [نساء: ۷۸]

ترجمه: هر جا باشید، مرگ شما را درمی‌یابد؛ هر چند در برج‌های محکم باشید! و اگر به آن‌ها [= منافقان] حسنه (و پیروزی) برسد، می‌گویند: «این، از ناحیه الله است.» و اگر سیئه (و شکستی) برسد، می‌گویند: «این، از ناحیه توست.» بگو: «همه این‌ها از ناحیه الله است.» پس چرا این گروه حاضر نیستند سخنی را درک کنند؟!

آیه دوم:

﴿مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ وَأَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا﴾ [نساء: ۷۹]

ترجمه: آنچه از نیکی‌ها به تو می‌رسد، از طرف الله است؛ و آنچه از بدی به تو می‌رسد، از سوی خود توست و ما تو را رسول برای مردم فرستادیم؛ و گواهی الله در این باره، کافی است!

آیه نخست دربارهٔ یهودیان و منافقان نازل شده است؛ هنگامی که رسول الله صلی الله علیه وسلم به مدینه آمدند، آنان گفتند: از زمانی که این مرد و یارانش نزد ما آمده‌اند، همواره در میوه‌ها و کشت‌زارهای خود کاهش و کمبود مشاهده می‌کنیم. آنان کمبود محصولات، خشک‌سالی و قحطی را که آن را «بدی» می‌نامیدند، به رسول الله صلی الله علیه وسلم نسبت می‌دادند؛ اما هرگاه کشت‌زارها و میوه‌ها پربار و حاصل‌خیز می‌شدند و آن را «نیکی» می‌نامیدند، آن را به الله سبحانه و تعالی نسبت داده و می‌گفتند: این از جانب الله است.

از این رو، آیه کریمه نازل شد و بیان کرد که هرگونه حاصل‌خیزی و فراوانی در کشت‌زارها و میوه‌ها و نیز هر نوع خشک‌سالی، قحطی و کمبودی که به محصولات و میوه‌ها می‌رسد، همه از جانب الله سبحانه و تعالی است. سپس الله سبحانه و تعالی نادانی آنان را بیان کرده و فرمود:

﴿فَمَالِ هَؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا﴾

ترجمه: این مردم را چه شده است که نزدیک نیست هیچ سخنی را بفهمند؟

اما آیه دوم به اعمال انسان‌ها مربوط می‌شود، هرگاه انسان کار نیکی انجام دهد و در نتیجهٔ آن خیر، برکت و توفیقی نصیبش شود که «حسنة» و نیکی است، باید الله سبحانه و تعالی را ستایش کند؛ زیرا این امر از فضل، کرم و بخشش الله سبحانه و تعالی نسبت به او است. ولی اگر انسان کار بدی انجام دهد و در نتیجهٔ آن، زیان، آزار یا مصیبتی که «سیئه» و بدی است به او برسد، باید بداند که این امر به سبب عمل بد خودش بوده است؛ چنان‌که الله سبحانه و تعالی در آیه‌ای دیگر می‌فرماید:

﴿وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ﴾ [شوری: 30]

ترجمه: هر مصیبتی به شما رسد بخاطر اعمالی است که انجام داده/اید و بسیاری را نیز عفو می‌کند!

در این توضیح، حکمت بزرگی نهفته است؛ زیرا الله عزیز و حکیم در آیه دوم، موضوع را روشن ساخته تا وسوسه‌های شیطان را از دل‌های مؤمنان دور کند.

آیه نخست بیان می‌کند که حاصل خیزی و رفاه و نیز خشک‌سالی و قحطی، از جانب الله سبحانه و تعالی است. از این رو، ممکن است شیطان در دل مردم وسوسه کند که اعمال نیک و بد شما نیز در اختیار خودتان نیست، بلکه شما بر انجام آن‌ها مجبور هستید؛ زیرا کار نیک و کار بد شما هر دو از جانب الله سبحانه و تعالی است و بنابراین، در برابر آن‌ها مورد بازخواست قرار نمی‌گیرید.

پس الله سبحانه و تعالی آیه دوم را نازل کرد تا روشن سازد که انسان در برابر اعمالی که با اختیار خود انجام می‌دهد، مسئول است. اگر کار نیکی انجام دهد و در دنیا یا آخرت خیری به او برسد، این خیر از کرم و فضل الله سبحانه و تعالی است؛ اما اگر کار بدی انجام دهد و در نتیجه آن، مصیبتی یا مجازاتی در دنیا یا آخرت به او برسد، این امر به سبب همان بدی‌ای است که خود او انجام داده است.

بدین‌گونه، موضوع کاملاً روشن و هماهنگ می‌شود: حاصل خیزی و خشک‌سالی، یعنی رزق و روزی، چه کم باشد و چه زیاد، چه در حالت فراوانی باشد و چه در حالت قحطی، همه از جانب الله سبحانه و تعالی است. اما آنچه در نتیجه عمل اختیاری انسان به او می‌رسد، چنین است: اگر آنچه به او می‌رسد خیر باشد و در دنیا یا آخرت به او پاداش داده شود، این امر از فضل، کرم و رحمت الله سبحانه و تعالی است؛ یعنی از جانب الله است، اما اگر آنچه به او می‌رسد شر و بدی باشد، مانند مجازات در دنیا یا آخرت، این به سبب کار بدی است که خود او انجام داده است؛ یعنی از جانب نفس خود او است.

دوم: برای توضیح بیشتر، آنچه را در شماری از تفاسیر درباره این دو آیه کریمه آمده است، در ادامه برای شما نقل می‌کنم:

۱. در تفسیر ابن کثیر آمده است: «سپس الله سبحانه و تعالی فرمود: ﴿مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنْ اللَّهِ﴾ یعنی هر نیکی‌ای که به تو می‌رسد، از فضل، بخشش، لطف و رحمت الله سبحانه و تعالی است. و فرمود: ﴿وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ﴾ یعنی هر بدی‌ای که به تو می‌رسد، از جانب خود تو و در نتیجه عمل خودت است؛ چنان‌که الله سبحانه و تعالی می‌فرماید:

﴿وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ﴾ [شوری: 30]

ترجمه: هر مصیبتی به شما رسد بخاطر اعمالی است که انجام داده/اید و بسیاری را نیز عفو می‌کند!

سُدّی، حسن بصری، ابن جریر و ابن زید گفته‌اند که مقصود از: ﴿فَمِنْ نَفْسِكَ﴾ این است که بدی به سبب گناه خودت به تو می‌رسد. قتاده درباره این آیه گفته است: ﴿مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنْ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ﴾ یعنی: ای فرزند آدم، بدی‌ای که به تو می‌رسد، مجازاتی به سبب گناه خودت است. او افزوده است که برای ما نقل شده رسول الله صلی الله علیه وسلم می‌فرمودند: «هیچ خراشی از شاخه درخت، هیچ لغزش قدم و هیچ حرکت و درد رگی به انسان نمی‌رسد، مگر به سبب گناهی و آنچه الله سبحانه و تعالی از آن می‌گذرد، بسیار بیشتر است.»

این روایت که قتاده آن را بدون ذکر سند متصل نقل کرده، به صورت متصل در حدیث صحیح نیز روایت شده است: «سوگند به ذاتی که جانم در دست او است، هیچ اندوه، غم، رنج و خستگی‌ای به مؤمن نمی‌رسد، حتی خاری که به پای او فرو می‌رود، مگر آن‌که الله سبحانه و تعالی به سبب آن، بخشی از گناهانش را می‌بخشد.»

۲. در تفسیر قرطبی دربارهٔ آیه ۷۸ سورهٔ نساء آمده است:

﴿أَيْنَمَا تَكُونُوا يُدْرِكْكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُّشِيدَةٍ وَإِنْ تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَإِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِكَ قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ فَمَالِ هَؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا﴾ [نساء: 78-79]

ترجمه: هر جا باشید، مرگ شما را درمی‌یابد؛ هر چند در برج‌های محکم باشید! و اگر به آن‌ها [= منافقان] حسنه (و پیروزی) برسد، می‌گویند: «این، از ناحیه الله است.» و اگر سیئه (و شکستی) برسد، می‌گویند: «این، از ناحیه توست.» بگو: «همه اینها از ناحیه الله است.» پس چرا این گروه حاضر نیستند سخنی را درک کنند؟! (آری)، آنچه از نیکی‌ها به تو می‌رسد، از طرف الله است؛ و آنچه از بدی به تو می‌رسد، از سوی خود توست و ما تو را رسول برای مردم فرستادیم؛ و گواهی الله در این باره، کافی است!

قول الله سبحانه تعالی که می‌فرماید: ﴿وَإِنْ تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ﴾ یعنی اگر به منافقان حاصل‌خیزی و فراوانی برسد، می‌گویند: این از جانب الله است. و این قول او: ﴿وَإِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ﴾ یعنی اگر به آنان خشک‌سالی و قحطی برسد، می‌گویند: این از جانب تو است؛ یعنی این وضعیت به سبب بدشگونی تو و یارانت به ما رسیده است.

این آیه دربارهٔ یهودیان و منافقان نازل شده است؛ زیرا هنگامی که رسول الله صلی الله علیه وسلم به مدینه آمدند، آنان گفتند: از زمانی که این مرد و یارانش نزد ما آمده‌اند، همواره در میوه‌ها و کشت‌زارهای خود کمبود مشاهده می‌کنیم. ابن عباس گفته است که معنای ﴿مِنْ عِنْدِكَ﴾ این است که این وضعیت به سبب تدبیر نادرست تو به ما رسیده است. هم‌چنان گفته شده است که معنای آن، «به سبب بدشگونی تو» است؛ چنان‌که پیش‌تر بیان کردیم، یعنی آنان می‌گفتند این بدبختی و بدشگونی به سبب تو دامنگیر ما شده است و این سخن را از روی فال بد و بدشگونی می‌گفتند.

الله سبحانه و تعالی فرمود: ﴿قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ﴾ یعنی سختی و آسایش، پیروزی و شکست، همه از جانب الله سبحانه و تعالی و بر اساس قضا و قدر او است. و فرمود: ﴿فَمَالِ هَؤُلَاءِ الْقَوْمِ﴾ یعنی این منافقان را چه شده است؟ ﴿لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا﴾ یعنی چرا آنان نمی‌فهمند که همه این امور از جانب الله سبحانه و تعالی است؟»

امیدوارم این توضیحات کافی باشد، الله سبحانه و تعالی داناتر و حکیم‌تر است.

برادران عطاء بن خلیل ابو الرشته

4 صفر 1448 ه.ق.

18 اگست 2026 م.

مترجم: مصطفی اسلام